

TÜRKİYE'DE 1990-2006 YILLARI ARASINDA DIŞ TİCARET - EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ

Yrd. Doç. Dr. Şennur SEZGİN

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, Bişkek/Kırgızistan
E-mail: sennursezgin@hotmail.com

Özet

Son 30-40 yıldır dış ticaret kalkınmanın ve dünya ülkeleriyle bütünleşmenin en önemli unsurlarından biri olarak görülmektedir. Bu kadar önemli olan konunun ülkelerin büyümesine olan etkilerinin tespit edilmesi gereklidir. Bu nedenle bu çalışmada Türkiye'de 1990-2006 tarihleri arasında büyüme ile dış ticaret arasındaki gelişmeler incelenmiştir. Bu çalışma sonucunda 1990-2006 döneminde GSMH artış hızının, dış ticaret artış hızıyla paralellik gösterdiği tespit edilmiştir. Hatta belli dönemlerde, dış ticaretteki artış hızı GSMH'nin artış hızından daha yüksektir.

Anahtar Sözcükler: Dış Ticaret, Büyüme, İthalat, İhracat, Türkiye

THE RELATIONSHIP OF FOREIGN TRADE AND ECONOMIC GROWTH IN TURKEY BETWEEN 1990-2006

Abstract

In the last three decades, foreign trade seen as a tool of economic development and integration of the countries. Foreign trade is important and its effects on countries' growth should be assigned. For this reason, this study scrutinizes the growth-foreign trade relationship in Turkey between 1990-2006. It has shown that the higher growth rate of foreign trade goes with the growth of GDP. In some periods, the growth rate of foreign trade is much higher than GDP growth.

Key Words: Foreign trade, Growth, Import, Export, Turkey

1 Giriş

Günümüzde dış ticaret, ülkelerin kalkınmalarının sürdürülmesinde ve dünya ülkeleriyle bütünleşmenin sağlanmasında en önemli unsurlardan biri olarak görülmektedir. Bu yüzden ülkelerin çıkarlarını korumak amacıyla dış ticareti sınırladıcı veya özendirici tedbirleri alırlar (Ertekin ve Kutlu, 2000: 224). Dış ticaretle ilişkileri açısından kalkınma stratejileri, ithal ikameci ve ihracatın teşviki olmak üzere iki kısma ayrılır. 24 Ocak 1980 tarihine kadar Türkiye'de ithal ikameci dış ticaret politikası izlenmiştir. Bu politika nedeniyle döviz kurları düşük tutulmuş ve ihracata yönelik dış ticaret politikasına yeterince önem verilmemiştir. 24 Ocak kararlarıyla ihracata dayalı dış ticaret politikası uygulanmaya başlanmıştır.

Bu çalışmada Türkiye'nin 1980 öncesi dış ticaret politikasındaki gelişmeler belirli dönemler itibariyle analiz edildikten sonra, 1980 sonrası dış ticaretteki gelişmelere göz atılacaktır. Bunu takip eden üçüncü bölümde ise, ihracattaki gelişmeler incelenecektir. 1980 sonrası ihracattaki gelişmeler, ihracatın sektörlere ve ülkelere göre dağılımı ele alınarak irdelenecektir. Dördüncü bölümde benzeri bir analiz ithalat için yapılacaktır. Beşinci bölümde ise, 1990-2006 yılları arasında dış ticaret ve büyüme ilişkisi ele alınacaktır. Büyüme ülkelerin milli gelir artışlarıyla ölçüldüğünden, bu bölümde GSMH artışları ile dış ticaretteki artışlar incelenerek, dış ticaretin Türkiye büyümesine olan etkileri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2 1980 Öncesi İzlenen Dış Ticaret Politikaları

Osmanlı döneminde gittikçe artan kapitülasyonlar nedeniyle ekonomi yarı bağımlı hale getirilmiş, yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti de, her alanda olduğu gibi ticaretin ülke yararına gelişmesi yolunda da çok çaba sarf etmiştir. Bu amaçla, 1923 yılında, daha Cumhuriyet ilan edilmeden önce İzmir İktisat Kongresi toplanmış ve Kongrede ülkenin dışa bağımlılığının azaltılması için milli sanayinin korunması ve geliştirilmesi yönünde önemli kararlar alınmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra, çağdaş bir ülke yaratma yolunda toplumun her alanını kapsayan hızlı bir değişim sürecine girilmiştir. Bu değişimin ekonomik yansıması, hızlı bir ekonomik örgütlenmeye ve hukuksal düzenlemeye gidilmesi şeklinde olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında sanayileşme özel girişime bırakılmış, fakat özel kesim sermaye ve deneyim yetersizliği nedeniyle bu işi gereği gibi yapamamıştır. Bu arada da 1929 büyük buhran patlak verdiği için devletin ekonomiye müdahalesine ihtiyaç doğmuştur. 1923-1929 yılları arasında liberal ekonomi politikası uygulanmış olmasına karşılık, 1930 'dan sonra devlet müdahalesi başlamıştır. Bu şekilde "devletçilik" ortaya çıkmıştır. İktisadi Devlet Teşekküllerinin çekirdeğini oluşturan Etibank, Sümerbank vs bu dönemde kurulmuştur (Seyidoğlu, 2003: 610). Ekonomik buhran ile birlikte kendi kendine yetebilmeyi amaçlayan müdahaleci bir dış ticaret politikası takip edilmiş, ithalatta sınırları geniş kontenjan esasını kabul etmiş ve ithal yasakları getirilmiş, döviz işlemleri üzerinde sert bir kontrol uygulamaya başlamış, takas ve kliring rejimlerini uygulamaya sokmuştur (Başol, 2001: 278).

Dış Ticaret alanındaki gelişmeler bazı yıllar itibariyle Tablo 1 de verilmiştir. İhracatın dönem başlarında önemli artışlar göstermesine karşılık, 1930 'ların başlarında azalmanın nedeni, Türkiye'nin ihracatında önemli yeri olan ülkelerin ekonomik buhrandan çok fazla etkilenmesidir (Kepenek ve Yentürk, 2000: 47).

Tablo 1: 1923-1938 Yılları Arasında Dış Ticaret Değerleri (bin \$)

YIL	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ TİCARET HACMİ	DIŞ TİCARET DENGESİ	İHR/İTH
1923	50.790	86.872	137.662	-36.082	58.47
1926	96.437	121.411	217.848	-24.974	79.43
1929	74.827	123.558	198.385	-48.731	60.56
1932	47.972	40.718	88.690	7.254	117.82
1935	76.232	70.635	146.867	5.597	107.92
1938	115.019	118.899	233.918	-3.880	96.74

Kaynak: TC Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü*

* Bu kurumun adı yılında Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) olarak değişmiştir.

Türkiye’nin dış ticareti 1927 yılından itibaren giderek daralmaya başlamıştır. Bu eğilimin nedenlerini iki grupta toplayabiliriz. Birincisi, dış ticaretle ilgili düzenlemeler yapan hükümetin, gümrük vergilerini çok büyük bir oranda arttırmasıdır. İkinci neden ise, dünya bunalımı denilen ve özellikle gelişmiş kapitalist ekonomilerde görülen bunalım nedeniyle dış ticaretin sınırlanmasıdır (dtm.gov.tr). Dönem içinde ihracatta tarım ürünlerinin ağırlığı %80 civarındadır. İthalatın bileşimi ise başlangıçta temel gıda maddeleri iken, daha sonra yatırım mallarına yönelmiştir (Tokgöz, 1997: 83).

İkinci Dünya Savaşı Dönemi (1940-1950)

Bu dönemde de ekonomik faaliyetlere devlet öncülük etmekte, karma ekonomi felsefesi devam etmektedir. 1940-1950 döneminin ikinci yarısında Türk ekonomisi o gün için çok önemli sayılan bir devalüasyonla iktisat politikasının önemine ve iktisat politikasının aletlerine karşı bir bilinçlilik kazanmıştır (Kılıçbay, 1994: 101-102). İkinci Dünya savaşı ile dış ticarete daralma meydana gelmiştir. 1938 yılında 234 milyon dolar olan dış ticaret hacmi aşağıdaki tablodan da görüleceği gibi 1940 yılında 138 milyon dolara gerilemiştir (Başol, 2001: 278).

Tablo 2: 1939-1947 Yılları Arasında Dış Ticaret Değerleri (bin \$)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ TİCARET HACMİ	DIŞ TİCARET DENGESİ	İHR/İTH
1939	99.647	92.498	192.145	7.149	107.73
1940	85.728	53.018	138.746	32.710	161.70
1942	126.949	113.625	240.574	13.324	111.73
1944	178.908	126.881	305.789	52.027	141.00
1946	215.829	119.695	335.524	96.134	180.32
1947	223.301	244.644	467.945	-21.343	91.28

Kaynak: TC Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü

Savaş yıllarında, dış ticaret fazlaları ihracatın arttırılmasından ziyade, ithalatın kısılmasına neden olmuştur. Bu durum tablodaki değerlerden de kolaylıkla görülebilir. Savaş ortamında ihracat da yeteri kadar arttırılamamıştır. 1946 yılında başvuru yüksek oranlı devalüasyon ihracatı teşvik yolunda bir adım sayılmıştır. Ancak izleyen dönemde iç fiyat istikrarını sağlayacak önlemlerin alınamamış olması nedeniyle, gelir elde etmek için ihracat üzerine vergi konması ihracatın hem miktar hem de değer olarak düşmesine neden olmuştur (dtm.gov.tr).

1950-1960 Arası Dönem; Demokrat Parti İktidarı:

1950-1960 döneminde, uygulanmaya başlanan dış ekonomik ilişkilerde liberal yaklaşım sonucunda TL’nin iç ve dış değerinde düşme başlamış ve bu olay devamlılık kazanmıştır (Şahinöz, 2001: 307). 1950 yılında ihracat 263 milyon dolar, ithalat ise 285 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Aynı yıl dış ticaret açığı 22 milyon dolar olmuş ve bu yıldan itibaren açık artmaya devam etmiştir. Bu dönemde hükümetin uyguladığı iki önemli iktisat politikası vardır. Birincisi, sanayileşmeyi özel kesim eliyle yürütmek. İkincisi ise, dış ekonomik ilişkilerde devlet müdahalelerini asgariye indiren yeni bir düzene geçmek. Böylece ortaya üç önemli iktisat politikası çıkmıştır: Tarım sektörüne öncelik vermek, sanayileşmeyi özel kesime bırakmak, dış ticarete liberalizasyon

sağlamak (Tokgöz, 1997: 115). 1950-1953 yılları ekonominin dinamizm kazandığı bir dönemdir. Bu durum Tablo 3'den de rahatlıkla görülebilir. İhracat 1953 yılında 396 milyon dolar değerine ulaşmıştır. 1954-1961 yılları savaş sonrasında genişleme konjonktürünün ve liberal dış ticaret politikalarının son bulduğu, ekonominin görece olarak bir durgunluğun içine girdiği yıllar olmuştur (dtm.gov.tr). Bu gelişmeler sonucunda ülkenin dış ticaret dengesi sürekli açık vermiş ve dalgalanmalar göstermiştir. Bunun sonucunda hükümet ithalatta liberalizasyona son vermiş, kur ayarlamaları yapmadan müdahaleci önlemleri yürürlüğe koymuştur (Boratav, 1987: 34).

Tablo 3: 1948-1962 Yılları Arasında Dış Ticaret Değerleri (bin \$)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ TİCARET HACMI	DIŞ TİCARET DENGESİ	İHR/İTH
1948	196.779	275.053	471.832	-78.274	71.54
1950	263.424	285.644	549.068	-22.220	92.22
1951	314.082	402.086	716.168	-88.004	78.11
1953	396.061	532.533	928.594	-136.472	74.37
1954	334.924	478.359	813.283	-143.435	70.02
1956	304.990	407.340	712.330	-102.350	74.87
1957	345.217	397.125	742.342	-51.908	86.93
1959	353.799	469.982	823.781	-116.183	75.28
1960	320.731	467.541	788.272	-146.810	68.60
1962	381.197	619.447	1.000.644	-238.250	61.54

Kaynak: TC Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü

1950-1960 döneminde 1953 yılı en yüksek dış ticaret hacmine sahiptir. Yine bu dönem itibarıyla Türkiye'nin tarımsal ve madensel hammaddeler ihracatçısı, yatırım malları ve ara malları ithalatçısı ve henüz sanayileşme sürecinin başında bir ülke olduğu sonucu çıkarılabilir (www.dtm.gov.tr).

1980 Öncesi Planlı Dönemde İzlenen Politikalar:

Planlı döneme geçiş ile birlikte beşer yıllık kalkınma planları hazırlanmış ve uygulanmaya başlanmıştır. 1980 yılına gelinceye kadar üç tane kalkınma planı hayata geçirilmiştir. Bunlar 1963-1967 yılları arasında geçerli olan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1968-1972 yıllarında uygulanan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ve 1973-1977 yıllarını kapsayan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'dır (Alkin, 2000: 86).

Birinci Beş yıllık kalkınma planında, Türkiye'nin dış ticaret politikasının uluslararası uzmanlaşma ve işbirliğinin sağladığı imkanlardan en geniş ölçüde faydalanmasını hedeflemekle birlikte, karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olunmayan alanlarda da üretime geçilmesi gerektiğinin üstü vurgulanmıştır. Bu nedenle de korumacı dış ticaret politikası takip edileceği belirtilmiştir (Başol, 2001: 280). İkinci Beş yıllık kalkınma planında, birinci planın görüşleri devam ettirilmiş ve yeni kurulan sanayilerin kendilerini ayakta durana kadar ithalat kısıtlamaları ve gümrük politikaları ile korunmaları sağlanacak, belirli bir süre sonunda yani tecrübe döneminden ve belirli şartların hazırlanmasından sonra, ithalat kısıtlamalarının aşamalı olarak kaldırılacağı ve dış ticaretin liberalize edileceği belirtilmiştir (Kepenek ve Yentürk, 2000: 149). Üçüncü beş yıllık kalkınma planında ise, dışa dönük, uluslararası rekabet gücü olan endüstrilerin teşvik etmesi

amaçlandığından dış ticarete getirilen kısıtlamaların giderek kaldırılmasını hedeflenmiştir. Genel olarak bakarsak, seksen öncesi planlı dönemde iki temel nokta vardır. Birincisi, karma ekonomi sisteminin uygulanmasına devam edilmesi, ikincisi ise, aşırı değerlenmiş döviz kuru üzerinden ithal ikameci kalkınma politikasının yoğun olarak uygulanmaya konulmasıdır (Paine, 1972: 697).

Tablo 4: 1963-1979 Yılları Arasında Dış Ticaret Değerleri (bin \$)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ TİCARET HACMİ	DIŞ TİCARET DENGESİ	İHR/İTH
1963	368.087	687.616	1.055.703	-319.529	53,53
1965	463.738	571.953	1.035.691	-108.215	81,08
1967	522.334	684.669	1.207.003	-162.335	76,29
1969	536.834	801.236	1.338.070	-264.402	67,00
1971	676.602	1.170.841	1.847.443	-494.239	57,79
1973	1.317.083	2.086.214	3.403.297	-769.131	63,13
1974	1.532.182	3.777.559	5.309.741	-2.245.377	40,56
1976	1.960.214	5.128.647	7.088.861	-3.168.433	38,22
1978	2.288.163	4.599.024	6.887.187	-2.310.861	49,75
1979	2.261.157	5.069.431	7.330.588	-2.808.274	44,60

Kaynak: TC Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü

Bu döneme ait dış ticaret gelişmeleri, 1946’dan beri değişmeyen kronik dış açıkları ve aşırı ithal bağımlılığıdır (Boratay, 1987: 110). Dönem boyunca dış ticaret açıkları yıldan yıla büyümüş ve ihracatın ithalatı karşılama oranı da sürekli azalmıştır. Bununla birlikte sabit kur politikasının ithalatı özendirici, ihracatı ise caydırıcı sonuç doğurmasıdır (www.katev.org).

OPEC’in ham petrol fiyatlarını 1974 yılında büyük oranda arttırması ve Türkiye’nin ekonomik ilişkilerinde önemli yeri olan ülkelerde yaşanan durgunluk, ekonomimizin bir bunalım dönemine girmesine neden olmuştur. İkinci petrol şokundan sonra (1978) ihracatımız ancak petrol faturasını karşılayabilir bir düzeyde kalmış, dış kredi bulmakta yaşanan güçlükler nedeniyle ithalatta sıkıntılar başlamıştır. Özellikle 1978-1979 döneminde tam bir ekonomik bunalım ortaya çıkmış ve TL’si iki kere devalüe edilmiştir (Şahinöz, 2001: 308). Dünya ekonomisinin dengelerini altüst eden bu petrol şoku, petrol ithalatçısı olan Türkiye’nin dış ticaret açığının üç misli artmasına yol açmıştır (dtm.gov.tr/Türkiye/75.yıl).

3 1980 Sonrası İzlenen Dış Ticaret Politikaları

1980 yılı hem uygulanan ekonomik politikaları, hem de siyasal-rejim uygulamaları açısından bir dönüm noktasıdır. 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle rejim açısından bir dönemece girilirken, 24 Ocak 1980 kararları ile de ithal ikameci sanayileşme stratejisinden dışsattıma yönelik sanayileşme stratejisine geçiliyordu. Dışsattıma yönelik sanayileşme stratejileri, 1970’lerden itibaren önemli döviz darboğazları yaşayan gelişmekte olan ülkelere, sanayileşmelerini dış pazarlara yönelik sürdürmelerini öneren bir stratejidir. Kepenek/Yentürk (2000), Boratav (1989) gibi yazarlar, bu her iki dönüşümün kapitalizmin yeni birikim modeli ile bağıntılı olduğunu, yaşananların 1980’li yılların başından itibaren yaşanmaya başlayan dönüşümlerin bir parçasını

oluşturduğunu, birçok az gelişmiş ülkede benzer süreçlerin yaşandığını belirtmektedir. 1980 sonrasında beş tane kalkınma planı hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. Bu dönemde günlük döviz kuru uygulamasına geçilmiş, dış ticaret serbestleştirilmiş, yabancı sermaye teşvik edilmiş, ihracatı teşvik amacıyla çeşitli önlemler alınmıştır. Beklenti ise Türkiye'nin ihracat artışı yoluyla döviz ihtiyacını karşılaması ve uluslararası piyasada ve dış sermaye çevrelerinde güven tazeleyip kredibilitiyi artırabilmesidir (Kazgan, 1999: 147). 1980'den sonra uygulanmaya başlanan politikalarla ihracat artışı sağlanmıştır. Bu artışın daha çok imalat sanayi ürünlerinde yoğunlaştığı görülürken, sağlanan üretim artışının çoğunlukla kurulu işletmelerin atıl kapasitelerinin kullanımı ile sağlandığı görülmektedir (www.ebnet.sitemynet.com).

1980-1989 yılları arasında Tablo5 den de görülebileceği gibi ihracat ve ithalat hızlı bir şekilde artmıştır. 1980 yılında 2,9 milyar dolar olan ihracat 1989 yılında 11,6 milyar dolara erişmiştir. Aynı dönemde ithalat değeri 7,9 milyar dolardan 15,7 milyar dolara çıkmıştır. Özellikle ilk yıllarda ihracattaki gelişme ithalattaki gelişmeden daha hızlı olmuş ve dış ticaret açığı 1980 yılında 5 milyar dolar düzeyinden, 1988'de 2,7 milyar dolar düzeyine gerilemiştir. Bu dönemde ihracatın ithalatı karşılama oranı %37'den %81'e ulaşmıştır.

Tablo 5: 1980-1989 Yılları Arasında Dış Ticaret Değerleri (bin \$)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ TİC.HACMİ	DIŞ TİC. Dengesi	İHR/İTH
1980	2.910.122	7.909.443	10.819.565	-4.999.321	36,79
1982	5.745.973	8.842.664	14.588.637	-3.096.691	64,98
1984	7.133.602	10.756.922	17.890.524	-3.623.320	66,32
1986	7.456.724	11.104.770	18.561.494	-3.648.046	67,15
1988	11.622.021	14.335.396	25.957.417	-2.713.375	81,07
1989	11.624.693	15.792.143	27.416.836	-4.167.450	73,61

Kaynak: TC Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü

1980-1989 döneminde ihracat artmıştır. Bu artışta dış konjonktürün büyük payı vardır. Petrol fiyatlarındaki yükseliş Orta Doğu Ülkelerinin satın alma gücünü yükseltmiş ve İran-İrak savaşı Türkiye'nin ihraç mallarına olan talebi arttırmıştır. İhracatın artmasında en önemli etkenlerden biride uygulanan mali teşviklerdir. 1980'li yıllarda ihracattaki gelişmeler yeni kapasite yaratılmasından çok mevcut kapasitenin daha ileri derecede kullanılması ile başka bir deyişle sanayi sektöründe atıl kapasitelerin harekete geçirilmesiyle sağlanmıştır. 1988'den sonra ihracat artışının durakladığı görülmektedir. Şahin (2000: 323)'e göre bunun temel nedeni olumlu ekonomik etkenlerin ortadan kalkması ve kapasite kullanımında sınıra ulaşılmasıdır.

İthalattaki gelişme ise, öncelikle ekonominin dışa bağımlı yapısından ileri gelmektedir. Yatırım ve ara malları sanayilerinde ithal ikamesinden amaçlanan düzeye ulaşamaması sonucu bu malların ithalatı artmaya devam etmiştir. 1980'den sonra ithalat rejiminin giderek serbestleşmesi ithalatın büyümesinde kuşkusuz etkili olmuştur. Türkiye'nin hizmet ticaretinden elde ettiği döviz gelirlerinin büyümesi, kredi şeklindeki yabancı sermaye girişinin artması ve petrol fiyatlarının yükselmemesi hatta düşmesi Türkiye'de ithalatın arttırmasının temel nedenidir (Şahin, 2000: 325). 1980 yılında ihracatta sanayi mamullerinin payının arttırılması amacıyla uygulamaya konan teşvikler etkili olmuş ve 1980-1989 döneminde sanayi ürünlerinin ihracat içindeki payı %36'dan %79 düzeylerine erişmiştir. Planlı dönemin başlangıcı olan 1963 yılında ihracatın %79'u tarım ve hayvancılık, %17'si

sanayi ürünlerinden oluşmakta idi. 1980 yılında bu oranlar sırasıyla %57 ve %36 olarak gerçekleşmiştir. Buna karşılık sanayi ürünlerin payı artmıştır (www.dtm.gov.tr).

İhracatı arttırmaya yönelik yeni bir politika ve alınan önlemler sonucunda dış ticaretin nasıl bir yol izlediği, akla gelen ilk sorudur. Bu nedenle de bundan sonraki dördüncü bölümde ihracatın ve ithalatın gelişimi ele alınacaktır.

4 Türkiye’nin Dış Ticaretinin Gelişimi

1980 sonrası ihracata yönelik sanayileşme stratejileri dış ticarete belirleyici olmuştur. Bu dönemde başlayan ekonomide dışa açılma çabaları dış ticarete, özellikle ihracat lehine önemli gelişmelere yol açmıştır. Dış ticaret hacmi 1980 yılında 10.8 milyar dolar iken, 2006 yılında 225,1 milyar dolara yükselmiştir. Bu nedenle 1990’ dan sonra ihracat ve ithalattaki gelişmeleri ayrıntılarıyla incelemekte fayda vardır.

4.1 İhracatın Gelişimi

1980 sonrası dönemde ihracata yönelik sanayileşme stratejisi ihracatı artırma açısından başarılı olmuştur. Fakat 1990 yılından itibaren ihracattaki gelişmede bir yavaşlama olduğu görülmektedir. 1980-1988 döneminde ihracat yılda ortalama %38 oranında yükselirken (Tablo5), 1991-2006 döneminde ise ihracattaki yıllık ortalama artış %13 düzeyinde kalmıştır. Bu yavaşlamaya rağmen ihracat 2001 yılı sonuna kadar düzenli olarak artarak 31 milyar dolara, 2006 yılında ise 85 milyar \$ ulaşmıştır. Bu son dönemde ithalat daha hızlı artmaya devam ettiğinden ihracatın ithalatı karşılama oranı 1991-2006 döneminde %60 civarında olmuş ve dış ticaret açığı büyümüştür.

Tablo 6: 1990-2006 Yılları Arasında Dış Ticaret Değerleri (milyon \$)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ TİCARET HACMI	DIŞ TIC. DENGESİ	İhr.İth. karşılama Oranı %
1990	12.959	22.302	35.261	-9.342	58,1
1991	13.593	21.047	34.640	-7.453	64,6
1992	14.719	22.871	37.585	-8.156	64,3
1993	15.345	29.428	44.773	-14.083	52,1
1994	18.105	23.270	41.375	-5.164	77,8
1995	21.637	35.709	57.346	-14.071	60,6
1996	23.224	43.626	66.851	-20.402	53,2
1997	26.261	48.558	74.819	-22.297	54,1
1998	26.973	45.921	72.895	-18.947	58,7
1999	26.587	40.671	67.258	-14.084	65,4
2000	27.774	54.502	82.277	-26.727	51,0
2001	31.334	41.399	72.733	-10.064	75,7
2002	36.059	51.553	87.612	-15.494	69,9
2003	47.252	69.339	116.592	-22.086	68,1
2004	63.167	97.539	160.706	-34.372	64,8
2005	73.476	116.774	190.250	-43.297	62,9
2006	85.534	139.576	225.110	-54.041	61,3
2007*	86.155	137.360	223.515	-50.882	62,7

Kaynak: TC. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu

* veriler Ekim ayı sonu itibariyledir.

1993 yılı dış ticaret açığının 14 milyar doları aştığı ve ihracatın ithalatı karşılama oranının %52 ile 1980 sonrası dönemde en düşük düzeye indiği bir yıldır. Bu gelişmenin nedenleri arasında TL'nin aşırı değerlenmiş hale gelmesi ve iç talepteki genişleme sayılabilir. Dış ticaretteki rekor açık, uluslararası sermaye piyasalarında Türkiye'nin kredi notunun düşürülmesi ve iç piyasada dövize olan hücum ekonomide mali krizin başlamasına neden olmuştur. Krizin tüm sektörler yayılması, doların serbest piyasada devalüasyonu, üretimde düşmeler ve fiyatlarda yükselmeler sonucu halkın satın alma gücünün ciddi biçimde daralması ithalat talebinin de daralmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler TL'nin yabancı paralar karşısında değer kaybının hızlanmasına ve daha sonraki yıllarda da değer kaybının devam etmesine yol açmıştır. 1996 yılında Gümrük Birliğine girilmesiyle birlikte ithalattaki artışlar hızlanmıştır. Türkiye'nin Gümrük Birliğinden doğan yükümlülüklerini yerine getirmesine karşılık AB'nin çeşitli nedenlerle yükümlülüklerini yerine getirmemesi, Avrupa yaşanan ekonomik durgunluk, yaşanan savaşın kara taşımacılığını olumsuz yönde etkilemesi, tarımsal ürünler ihracatında artan rekabet gibi unsurların etkisiyle ihracat artışı umulanın altında kalmıştır. Bu gelişmeler sonucunda dış ticaret açığı büyümüş ve ihracatın ithalatı karşılama oranı %50'ler seviyesine gerilemiştir (Şahinöz, 2001: 310). İhracatın ithalatı karşılama oranı 1990-2001 döneminde çoğunlukla % 50 civarında olmasına rağmen, 1999'da %65, 2001 ise %75 civarında olmuştur. Bu artışlar deprem ve ekonomik kriz nedeniyle ithalattaki düşüşten kaynaklanmaktadır (Seyidoğlu, 2003: 614). Son yıllardaki dış ticaret açığının sebebi olan ülkeler ise Rusya, Çin ve İran'dır. 2007 yılının ilk 10 ayında 50 milyar\$ dış ticaret açığı veren Türkiye'nin ithalatının büyük bölümünü Rusya'dan aldığı doğal gaz oluşturmaktadır. Ocak-Ekim 2007 arasında 3.8 milyar dolarlık ihracat yaptığı Rusya'dan 18,6 milyar dolarlık ithalat gerçekleştirerek 14,7 milyar dolarlık açık vermiştir. En fazla dış ticaret açığı verdiğimiz ikinci ülke ise Çin'dir. Bu dönemde Çin'le olan dış ticaret açığımız 10 milyar dolar civarındadır. Bu iki ülkenin on aylık toplam açık miktarı 24,5 milyon dolarla toplam dış ticaret açığımızın %48,3 oluşturmaktadır (Hürriyet, 2007).

2007 yılının ilk on ayında yapılan 86,1 milyar dolarlık ihracatın %56,5 'i AB ülkelerinedir. 9,8 Milyar dolarla Almanya ilk sırayı almıştır. İthalatında %40,1 AB ülkelerine yapılmıştır (NTVMSNBC, 2007).

4.1.1 İhracatın Sektörel Dağılımı

1980 sonrasında ihracatta meydana gelen artışın dışında, ihracatın yapısında da bazı değişiklikler ortaya çıkmıştır. Tablo 7'den de görülebileceği gibi ihracat tarım ürünleri ağırlıklı yapıdan sanayi ürünleri ağırlıklı yapıya geçmiştir. Tarım ürünleri ihracatının toplam ihracat içindeki payı 1980'de % 57 iken, 2001 yılında % 7'ye, 2006 yılında ise % 4'e gerilemiştir. Sanayi ürünleri ihracatının payı, aynı yıllarda %36'dan % 93 'e yükselmiştir.

Tablo 7: Türkiye’nin İhracatının Sektörlere Göre Dağılımı (milyon \$)

YILLAR	İHRACAT	TARIM	(%) PAY	MADENCİLİK	(%) PAY	SANA Yİ	(%) PAY
1990	12959	2347	18,1	326	2,5	10285	79,4
1991	13593	2682	19,7	286	2,1	10625	78,2
1992	14719	2203	15,0	264	1,8	12251	83,2
1993	15348	2365	15,4	238	1,6	12745	83,0
1994	18105	2457	13,6	272	1,5	15363	84,9
1995	21636	2307	10,7	405	1,9	18923	87,5
1996	23224	2659	11,5	289	1,7	20176	86,9
1997	26245	2893	11,0	424	1,6	22928	87,4
1998	26974	2700	10	364	1,3	23874	88,5
1999	26587	2394	9,0	385	1,4	23755	89,3
2000	27775	1973	7,1	400	1,4	25340	91,2
2001	31340	2234	7,1	349	1,1	28703	91,6
2002	36059	1970	5,5	387	1,1	33702	93,5
2003	47253	2406	5,1	469	1,0	44378	93,9
2004	63167	2939	4,7	649	1,0	59576	94,3
2005	73476	3328	4,5	810	1,1	68813	93,6
2006	85534	3480	4,0	1146	1,3	80246	93,8
2007*	86154	2817	-	1345	-	81292	-

Kaynak: Türkiye İstatistik kurumu , Dış Ticaret Müsteşarlığı

* 2007 verileri Ekim ayına kadardır.

Tarımsal ürünlerin ihracat içindeki payının gerilemesinin nedeni, 1980’den sonra izlenen sanayi ürünleri ihracatını teşvike yönelik politikalar, döviz kurlarındaki ayarlamalar ve iç talebi kısararak sanayi üretiminin dış piyasalara yönlendirmeye yönelik önlemler etkili olmuştur (www.dtm.gov.tr). Başlıca ihraç ürünleri arasında tekstil ve hazır giyim, demir ve çelik, elektrikli ve mekanik makineler, otomotiv sanayi ürünleri, kahverengi ve beyaz eşya, fındık, tütün, deri eşya, hububat, taze ve kurutulmuş sebze, meyve, cam ve inşaat malzemeleri sayılabilir (İstanbul Ticaret Odası, 1998: 79).

Tablo 7 den gözlemlendiği gibi Türkiye’nin ihracatında sanai ürünlerinin payı sürekli artmakla birlikte, Ertekin ve Kutlu’ya (2000: 244) göre Türkiye’nin sanai mamulleri ihraç eden ülke konumuna geldiğinin söyleyemeyiz. Çünkü Türkiye’nin ihraç ettiği sanai ürünleri ileri teknolojiye dayanan sanai ürünlerinden ziyade, basit bir teknolojiye ve tarıma dayanan sanai ürünleridir. Ocak-Ekim 2007 döneminde ihracatta en büyük kalemler 12.6 milyar dolarla kara taşıtları ve aksesuarları olmuştur (NTVMSNBC, 2007).

4.2 İthalatın Gelişimi

1980 ‘den sonra başlatılan liberalleşme ve hızlı ekonomik büyüme sonucunda ithalatta da önemli artışlar ortaya çıkmıştır. 1980 yılında 7.909 milyon dolar (Tablo 5) olan ithalat, 2006 yılında 139.576 milyon dolara (Tablo 6) ulaşmıştır. Şimdi böylesine büyük gelişmeler gösteren ithalatın sektörel ve ülkelere göre dağılımına bakmakta fayda vardır.

4.2.1 İthalatın Sektörel Dağılımı

Türkiye'nin gelişmesine ve sanayileşmesine paralel olarak yatırım, hammadde veya ara malı ithalatının toplam ithalat içinde önem artmaya başlamıştır. 1980 – 2006 yılları arasında ithalatın sektörler arasında dağılımında bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Bu dönemin başında ithalatta % 52 ile madencilik en fazla payı alırken, 1990'lardan sonra imalat sanayi ilk sırayı almaya başlamıştır. 1980'li yıllarda madencilik ithalatta en yüksek payı almasının nedeni petrolün içinde bulunduğu mineral yakıtlar ve mineral yağlar yüzündendir. Çünkü tek başına bunlar ihlatın %49'unu kapsamaktaydı. Zaman içinde sanayinin gelişmesiyle ithalat çeşitlilik göstermeye başladı ve mineral yakıtların ithalat içindeki payları %15-20'lere geriledi. Bunların yerini makinalar, ulaşım araçları, dokumacılık ürünleri, telekomünikasyon alanındaki altyapı yatırımları, elektronik cihazlar vb. almaya başladı (Göver, 2005: 25).

Tablo 9: İthalatın Sektörel Dağılımı (milyon \$)

Sektörler	1995	2000	2001	2003	2004	2005	2006
Tarım	4,493	2,129	1,613	2,537	2,765	2801	2902
Madencilik	6,708	7,105	6,583	9,021	10,981	16321	22033
Sanayi	24,411	44,973	33,220	55,690	80,448	94208	110378
Diğer	96	296	183	2,092	3,346	3379	4194
Toplam	35,708	54,503	41,399	69,340	97,540	116774	139576

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı, TÜİK ve Devlet Planlama Teşkilatı

Tablo 9 'da ithalatın sektörel dağılımına ilişkin veriler bulunmaktadır. Bu tabloya göre ithalatta sanayi ürünlerinin ağırlıklı bir yeri bulunmaktadır. Sanayi ürünlerini madencilik ve tarım ürünleri takip etmektedir. Fakat Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler açısından ithalat için önemli olan onun fonksiyonel dağılımıdır. Bu dağılıma GSMH ve dış ticaret ilişkisinde değinilecektir.

5 Dış Ticaret ve Büyüme İlişkisinin Analizi

Dış ticaret ile ekonomik kalkınma arasında yakın ilişkilerin olduğu çok eski dönemlerden beri bilinmektedir. Fakat dış ticaretin ekonomik kalkınmayı her zaman olumlu etkileyeceği konusunda bir görüş birliği oluşmamıştır. Smith, Ricardo, Michaley (1977), Feder (1982) gibi iktisatçılar dış ticareti kalkınmanın motoru olarak görürken, Prebisch, Myrdal, Singer gibi iktisatçılar dış ticaretin özellikle gelişmekte olan ekonomiler için geri bıraktırıcı etkilerinin olduğunu savunmaktadırlar. Günümüzde ülkeler ekonomik kalkınma yolunda dış ticaretle ilgili olarak iki türlü strateji izlemektedirler. Birincisi, ithal ikamesine dayalı kalkınma stratejisi, ikincisi ise ihracata dayalı kalkınma stratejisidir (Gürkan, 1989: 279).

Ekonomi teorisinde kalkınma ve büyüme birbiri yerine kullanılan kavramlardır. Büyüme, ülkelerin milli gelir artışlarını ifade etmek için kullanılır. Kalkınma ise, milli gelir artışları sonucu ortaya çıkan teknik değişimleri, sosyal ve kurumsal yapıdaki gelişmeleri kapsar. Bu nedenle bu çalışmada büyüme ve dış ticaret ilişkisinde GSMH ve dış ticaret ilişkileri göz önünde tutulacaktır

5.1 GSMH ve Dış Ticaret

GSMH ve dış ticaret ilişkisini ortaya koyabilmek için önce, dış ticaretin ve GSMH’nın 1990-2006 yılları arasındaki artış hızları incelenecektir.

Tablo 10: 1990-2006 Döneminde Dış Ticaret- GSMH (milyon \$)

Yıllar	GSMH(milyon \$)	Dış Ticaret Hacmi (Milyon \$)	Dış Ticaret Hacmi/GSMH %
1990	150,758	35.261	23,3
1991	150,168	34.640	23,0
1992	158,122	37.589	23,7
1993	178,715	44.777	25,0
1994	132,302	41.343	31,2
1995	170,081	57.343	33,7
1996	183,601	66.849	36,4
1997	192,383	74.827	38,8
1998	206,552	72.802	35,2
1999	185,265	69.529	37,5
2000	200.002	85.224	42,6
2001	145,693	72.733	49,9
2002	180,892	87.613	48,4
2003	239,235	116.593	48,7
2004	299,475	160.661	53,6
2005	360,876	190.250	52,7
2006	399,673	225,110	56,3

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu verileri alınarak hesaplanmıştır.

1990-2006 yılları arasında dış ticaretin GSMH içindeki payı gittikçe artmaktadır. 1990 yılında dış ticaretin GSMH içindeki payı % 23 iken, 2000 yılında bu oran % 42’ye yükselmiş ve 2006 yılında ise bu oran % 56 olmuştur. Buda bize dış ticaretin Türkiye ekonomisi içinde önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Dış ticaretin Türkiye’nin büyüme hızına olan etkisini daha açık olarak görebilmek için büyüme hızı ile dış ticaret hacminin artış hızlarına bakılması faydalıdır Bu nedenle Tablo11 hazırlanmıştır.

Bu dönemde dış ticaretin artış hızı GSMH’ nın artış hızıyla paralellik göstermektedir. Dönemin çoğunda dış ticaret hacmindeki artış GSMH’nın artış hızının üzerinde seyir etmiştir. Ancak tablo 11’den de görüleceği gibi dış ticaretteki artış ihracattaki artıştan çok ithalattaki artıştan etkilenmiş olmasına rağmen, 2005 ve 2006 yılında ithalat ve ihracattaki artış oranlarının birbirine yakın olduğu gözlenmiştir.

Büyükerşen (1997: 125) yapmış olduğu çalışmasında 1980-1995 döneminde Türkiye üzerinde yapılan çalışmalarda ,GSMH’nın değişim oranının ne kadarının dış ticaret tarafından açıklandığı analiz etmiştir. Bu çalışmaya göre, GSMH’daki değişimin %11,5 i ithalat ve ihracat tarafından açıklanmaktadır. Bu %11,5 kısımda ihracatın payı %2.6, ithalatın payı ise % 8.9 dur. Yani Türkiye’nin büyümesinde dış ticaret % 11 ‘lik bir paya sahiptir.

Tablo 11: 1990-2006 Döneminde GSMH ve Dış Ticaret Hacminin % Değişimleri

Yıllar	GSMH'nın % Değişimi	Dış Ticaret Hacminin % Değişimi	İhracatın % Değişimi	İthalatın % Değişimi
1990	40,2	28,6	11,5	41,2
1991	-0,4	-1,8	4,9	-5,6
1992	5,3	8,5	8,2	8,7
1993	13	19,1	4,3	28,7
1994	-26	-7,5	18,0	-20,9
1995	28,6	38,6	19,5	53,5
1996	7,9	16,5	7,3	22,2
1997	4,8	11,9	13,1	11,3
1998	7,4	-2,5	2,7	-5,4
1999	-10,3	-7,7	-1,4	-11,4
2000	8	18,2	4,5	34,0
2001	-27,2	-11,5	12,8	-24,0
2002	24,2	20,4	15,1	24,5
2003	32,3	33,0	31,0	34,5
2004	25,2	37,8	33,7	40,7
2005	20,5	18,3	16,3	19,7
2006	10,8	18,3	16,4	19,5

Kaynak: TUIK ve Dış Ticaret Müsteşarlığı verileri

Dış ticaretin ekonomik büyümedeki önemini belirtmek için kullanılan diğer bir kriter ise, nüfus başına dış ticaret değeridir. Bu kriter GSMH'daki artış oranı kadar anlamlı olmasa da, dış ticaretin gelişimini görmek açısından önemli olabilir (Yaşa, 1968: 31).

Tablo 12 Kişi Başına Düşen GSMH, İhracat ve İthalat

Yıllar	Kişi Başına GSMH	Kişi Başına İhracat(\$)	Kişi başına ithalat(\$)
1990	2.682,0	231	397
1991	2.621,0	237	368
1992	2.708,0	252	392
1993	3.004,0	258	496
1994	2.184,0	300	385
1995	2.759,0	351	580
1996	2.928,0	371	696
1997	3.079,0	412	761
1998	3.255,0	415	707
1999	2.879,0	402	615
2000	2.986,0	412	808

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı ve Devlet Planlama Teşkilatı

5.2 GSMH Sektörel Büyümesi ve Dış Ticaret İlişkisi

İthalat ve ihracatın sektörel dağılımları aynı zamanda kalkınmanın bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Bu nedenle tablo 13 ve 14 hazırlanmıştır. Çünkü ülkeler geliştikçe daha

fazla sanayi malları ithal ve ihraç etmektedirler. Tablo 13 baktığımızda Türkiye’nin sanayi malı ihracatı yıllar itibariyle artış göstermiştir. Yine ihracatın GSMH içindeki payına baktığımızda 1990 yılında bu oran % 8.5 iken, bu oran 2006 yılında %21 e yükselmiştir. Gerçi 2000 yılında % 13 olan bu oranın 2001 yılında % 20 lere çıkması yaşanan krizler nedeniyle GSMH ‘da meydana gelen azalmalar nedeniyle olduğu düşünülse de, bu oran daha sonraki yıllarda da durumunu korumuştur.

Tablo 13: GSMH ve İhracatın Sektörel Dağılımı (%)

Yıllar	GSMH			İhracat			İhracat/ GSMH
	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Tarım	Sanayi	Hizmetler	
1990	16,8	24,8	58,4	15,6	2,5	81,1	8,6
1991	14,5	25,1	60,5	17,4	2,1	79,7	9,1
1993	14,7	23,7	61,6	13,5	1,5	84,4	8,6
1994	14,7	25,5	59,7	11,2	1,5	86,6	13,7
1995	14,8	25,5	59,7	8,5	1,8	88,4	12,7
1997	13,4	23,7	62,9	9,0	1,5	88,8	13,7
1998	16,5	20,9	62,6	8,7	1,3	89,2	13,1
1999	14,4	21,7	63,9	7,7	1,4	90,1	14,4
2000	13,9	22,1	63,9	6,0	1,4	91,9	13,9
2001	12,8	21,1	66,1-	6,3	1,1	92,0	21,5
2002	13,0	19,7	67,3	4,9	1,1	93,5	19,9
2003	13,4	18,5	68,2	4,5	1,0	93,9	19,8
2004	12,9	18,9	68,2	4,2	1,0	94,3	21,1
2005	11,9	19,2	69,0	4,7	1,1	93,7	20,4
2006	10,5	19,9	69,6	4,0	1,3	93,8	21,4

Kaynak: DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı 2000, Dış Ticaret Müsteşarlığı ve TÜİK verileri

Yine aynı şekilde ithalatında GSMH içindeki payı yıllar itibariyle artış eğimindedir. Yine ithalatımız içinde sanayinin payı en fazladır.

Tablo 14: GSMH ve İthalatın Sektörel Dağılımı (%)

Yıllar	GSMH			İthalat			İthalat/ GSMH
	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Tarım	Sanayi	Hizmetler	
1997	13,4	23,7	62,9	5,0	10,9	84,2	25,2
1998	16,5	20,9	62,6	4,6	8,1	86,9	22,2
1999	14,4	21,7	63,9	4,1	10,4	85,3	22,0
2000	13,9	22,1	63,9	3,9	13,0	82,6	27,3
2001	12,8-	21,1-	66,1-	3,4	15,9	80,2	28,4-
2002	13,0	19,7	67,3	3,3	14,0	82,8	28,5
2003	13,4	18,5	68,2	3,7	13,0	83,3	29,0
2004	12,9	18,9	68,2	2,8	11,3	85,9	32,6
2005	11,9	19,2	69,0	2,3	80,6	13,9	32,4
2006	10,5	19,9	69,6	2,0	79,0	15,7	34,9

Kaynak: DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı 2005, Dış Ticaret Müsteşarlığı verileri

Tablo 15 de GSMH dan pay alan sektörlerin 1990-2006 yılları arasında büyüme hızları ile ihracat ve ithalatın büyüme hızları verilmiştir. Tabloya göre , tarım kesiminde 1991,1993,1994,1997,1999,2001 ve 2003 yıllarında büyüme hızı negatif olmuştur ve bu dönemlerde 1999 yılını hariç tutarsak ihracatta hep pozitif yönlü bir artış söz konusudur. Buradan da ihracatımızda tarım kesiminin etkisinin oldukça az olduğunu düşünebiliriz. Aslında 1999 yılında Türkiye’de yaşanan kriz nedeniyle tüm sektörlerde bir küçülme görülmüş ve aynı zamanda ithalat ve ihracat hacmi de daralmıştır. Sanayi kesiminin büyümesi ise sadece 1994 ,1999ve 2001 yıllarında negatif olmuştur ki buda Türkiye’nin kriz yaşadığı yıllardır. 1994 krizinden ihracat fazla etkilenmemiş olsa bile , bu krizin ithalatı daralttığını görmekteyiz.

Tablo 15: GSMH, İthalat ve ihracatın büyüme hızları

Yıllar	Büyüme hızları			İhracatın % Değişim	İthalatın % değişimi
	Tarım	Sanayi	Hizmetler		
1990	6,8	8,6	10,3	11,5	41,2
1991	-0,9	2,7	0,6	4,9	-5,6
1992	4,3	5,9	6,5	8,2	8,7
1993	-1,3	8,2	10,7	4,3	28,7
1994	-0,7	-5,7	-6,6	18,0	-20,9
1995	2,0	12,1	6,3	19,5	53,5
1996	4,4	7,1	7,6	7,3	22,2
1997	-2,3	10,4	8,6	13,1	11,3
1998	8,4	2,0	2,4	2,7	-5,4
1999	-5,0	-5,0	-4,5	-1,4	-11,4
2000	3,9	6,0	8,9	4,5	34,0
2001	-6,0	-7,4	-6,1	12,8	-24,0
2002	7,4	7,9	6,0	15,1	24,5
2003	-2,4	7,3	5,1	31,0	34,5
2004	2,0	9,3	8,1	33,7	40,7
2005	5,7	6,8	7,6	16,3	19,7
2006	2,9	7,6	5,6	16,4	19,5

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu ve Dış Ticaret Müsteşarlığı verilerinden alınmıştır.

6 Sonuç

Cumhuriyetin kuruluşundan 1980 yılına kadar, hükümetlerin, devamlılığı olan bir dış ticaret politikası uyguladığı söylenemez. Bu dönem, genellikle devletçi ekonomi politikalarının uygulandığı bir dönem olmakla beraber, özel mülkiyet ve özel teşebbüs kısıtlanmadığı için ekonomik sistem, "liberal" -resmî adı "karma ekonomik sistem"- olarak tanımlanabilir, ancak, bu dönemde devlet tekelciliği ön plana çıkmış ve devlet ekonomik hayatta fazlasıyla yer almıştır. Planlı dönemle birlikte ciddi bir ihracat politikası olmasa da, bir ithalat politikası yani "ithal ikameci politika" uygulanmaya başlanmıştır. 1980 yılına kadar uygulanan dış ticaret politikaları uzun vadeli dış ticaret hedeflerine yönelik tedbirler olmaktan çok, ekonominin o gün var olan problemlerini çözmeye dönük tedbirlerdir. Halbuki 1984 sonrasında uygulanan dış ticaret politikaları, dönemsel politikalar olmaktan çok, belli bir ekonomik düzeni oluşturmaya yönelik politiklardır.

24 Ocak Kararları genel anlamda bir dış ticaret politikası değişikliği, basit bir dış dünyaya entegre olmaya başlama operasyonudur. Çünkü, ekonominin dış dengelerinin tamamen bozulmuştur. Bu bozukluk o boyuta ulaşmıştır ki, Türkiye’nin mal ihracatı, petrol faturasını bile karşılayamaz duruma gelmiştir. 1984 yılında ise, ithalatta uygulanan kontrol ve yasakların kaldırılması süreci başlatılmıştır. Uygulanan politikaların amacı ihracat artışının sağlanması ve ithalatın giderek daha da libere edilmesidir. Zaten, dışa açık büyüme tercihinde, aksi yönde bir uygulamanın yapılabilmesi de mümkün değildir (Ege, 1998). Cumhuriyetin ilk yıllarında tamamen tarım ürünleri ihraç ederken bugün ihracatının yaklaşık % 85’i sanayi ürünlerinden oluşan bir ülke durumuna gelmiş bulunuyoruz. İhracatımızdaki bu yapısal değişiklik yanında, çeşitlenen ihracatımızın yıllık toplam değerinde ve ihracat yaptığımız ülke sayısında da büyük gelişmeler sağlanmıştır. Türkiye bugün 100’ü aşkın ülke ile ticari ilişki kurmuş ve dış ticaret hacmini 225 milyar dolar seviyesine yükseltmiş bulunmaktadır. Chenery’de (1980: 281) belirttiği gibi sürdürülebilir ihracat artışının gerçekleştirilmesi için, ihracatın az sayıdaki pazara ve sektöre bağımlılığının ortadan kaldırılması, katma değeri yüksek ürünlerin üretilmesi, bunun için de tarımsal üretimden sanayi mal üretimine doğru kaynak aktarılması ve üretim yapısının değiştirilerek, alım gücü yüksek pazarlara yönelmesi gerekmektedir.

Özellikle 1984 sonrasında başlatılan liberalleşme ve hızlı ekonomik büyüme sonucunda ithalatın artışı, ciddi şekilde yüksek olmuştur. İthalatta yaşanan artışların, dönemsel sıçramalar şeklinde yaşandığı gözlenmektedir. Bu dönemde, liberalleşme hareketlerinin yanı sıra, yüksek oranlı GSMH büyümesi, 1996 yılında AT ile oluşturulan Gümrük Birliği, ithalatta yaşanan bu gelişmelerin başlıca etkenleri olmuştur. Yine 1990-2006 dönemi için yapılan analizde GSMH artış hızının dış ticaret artış hızıyla paralellik gösterdiği görülmektedir. Hatta belli dönemlerde, dış ticaretteki artış hızı GSMH’nın artış hızından daha yüksektir.

Kaynaklar

- Alkin, Erdogan. (2000). "Türkiye Planlamasında Dış Ticaret", *Dış Ticaret Ve Ekonomik Gelişme*, İstanbul: Çeltüt Matbaacılık, Ekonomik ve Sosyal Etütler konferans Heyeti
- Başol Koray. (2001). *Türkiye Ekonomisi*. Anadolu Matbaası, İzmir.
- Boratav, Korkut. (1987). *Türkiye İktisat Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Büyükerşen, Aslı. (1997). *Türkiye’nin Kalkınma Sürecinde Dış Ticaret*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Master tezi, Eskişehir.
- Chenery, Hollis B. (1980). "Interaction Between Industrialization and Exports" *The American Economic Review*, 70 (2): 281-287
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2002, 2005). *Sayılarla Türkiye Ekonomisi; Gelişmeler (1980-2005), Tahminler*, Ankara.
- Devlet İstatistik Enstitüsü. (2001). *Türkiye İstatistik Yıllığı 2000*, Ankara.
- Ege, Yavuz. (1998). "Türkiye’nin dış ticaretinin bugünü ve 21. yüzyıla doğru muhtemel gelişmeler", *Dış Ticaret Dergisi*, Özel sayı.
- Ertekin, Meriç Subaşı ve Erol Kutlu. (2000). "1980 Sonrası Dönemde Türkiye Dış Ticaretinin Genel Bir Analizi" *Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 16 (1-2).
- Göver, Tuğrul. (2005). *Doğrudan sermaye yatırımlarının Uluslar arası Ticarete*

Etkileri: Türkiye Değerlendirmesi, Araştırma İnceleme Dizisi No: 40, Hazine Müsteşarlığı Matbaası, Ankara.

Gürkan, Ömer. (1989). *Ekonomik Büyüme ve Kalkınma*, Derya Kitabevi, Trabzon.

İstanbul Ticaret Odası. (1998). *1997-1998 Ekonomik Rapor*, İstanbul.

Güven, Tark Celal. (1998) “Cumhuriyetin 75. Yıldönümünde Dış Ticaretimizin Geçmişi ve Bugünü”, *Dış Ticaret Dergisi*, Özel sayı.

Karluk, Rıdvan. (1998). *Uluslararası Ekonomi*, Beta Yayınevi, İstanbul.

Kazgan, Gülten. (1999). *Tanzimattan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

Kepenek, Yakup ve Nurhan Yentürk. (2000). *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Kılıçbay, Ahmet. (1994). *Türk Ekonomisi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Paine, Suzanne. (1972). “Turkey’s First Five-Year Development Plan 1963-1967: A Different Assessment”, *The Economic Journal*, 82 (326): 693-699.

Seyitoğlu, Halil. (2003). *Uluslararası İktisat*, Kurtiş Matbaası, İstanbul.

Şahin, Hüseyin. (2000). *Türkiye Ekonomisi*, . Ezgi Kitabevi, Bursa.

Şahinöz Ahmet. (2001). *Türkiye Ekonomisi, Sektörel Analiz*, İmaj Yayınevi, Ankara.

Yaşa, Memduh. (1968). “Türkiye Ekonomisinin Gelişmesi ve Dış Ticaret”, *Dış Ticaret ve Ekonomik Gelişme*, Çeltüt Matbaacılık, Ekonomik ve Sosyal Etütler yayını, İstanbul.

www.TUIK.gov.tr/veribilgi.do (erişim tarihi: 4.12.2007)

1923-2005 İstatistiki göstergeler/[www.tuik.gov.tr / start.do](http://www.tuik.gov.tr/start.do) (erişim tarihi: 5.12.2007)

www.ebnet.sitemynet.com “ Türkiye’nin son 20 yılı”

www.die.gov.tr

www.die.gov.tr/ieyd/distic

www.katev.org “Ekonomi Türkiye”

www.dpt.gov.tr

www.ekutup.dpt.gov.tr “Ekonomik ve sosyal göstergeler.(1950-2001)”

www.maximum.bilgi.com

www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAPistatistik (erişim tarihi : 5.12.2007)

www.dtm.gov.tr/ekonomi/75.yil

www.dtm.gov.tr/ead/strateji

www.tbb.gen.tr “Türkiye 2000”

www.iskur.gov.tr “Sosyal ve Ekonomik gelişmeler”

www.ntvmsnbc.com/news/ 3.12.2007 “Dış açık 51 milyar dolara dayandı”

Hürriyet Gazetesi, 4.12.2007, “Dış Ticaret Açığında Rusya-Çin-İran Üçgeni”